

A CASA REITORAL DE CANEXOL. ILLA DE ONS

Por: Fernando Trigo Fontán

De novo, este ano, chamoume Tino Pardellas, coordinador desta revista, para que colaborase cun artigo e, como sempre, deume unha idea ou mellor dito “*obrigoume*” a que o tema fora sobre a Reitoral de Ons.

Comecemos explicando que é unha Reitoral. Segundo o dicionario que consultemos, podemos atopar dúas versións: a) <Casa onde vive o cura> e, b) <Casa, pertencente á igrexa, onde vive o cura>.

No caso da Reitoral de Ons, refírome á máis antiga sita no barrio de Canexol, a clasificaremos como: <Casa, non pertencente á igrexa, onde vivía o cura nas súas estancias na Illa>. Emprego as palabras “máis antiga” xa que falo da última repoboación de Ons (1810 - 2011), e neste espazo de tempo o párroco viviu en Canexol, pasou logo a ocupar outra casa no barrio de Caño e xa, a partires de 1965, tena (ou tiña) no lugar de Curro.

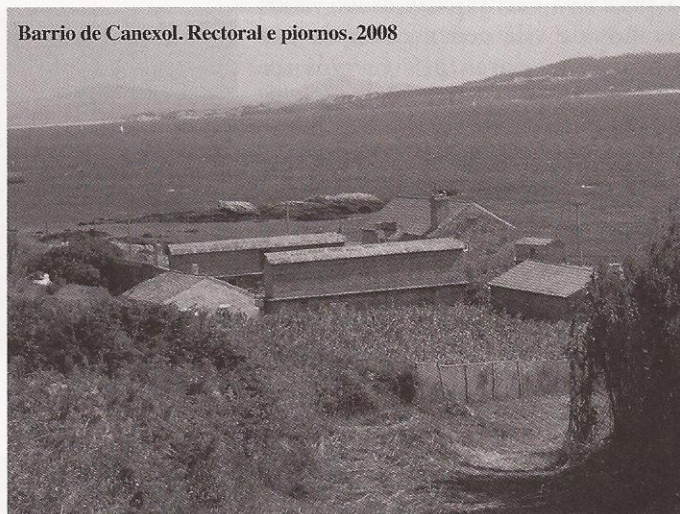
Para este pequeno artigo, non vou a entrar en etapas anteriores ao ano 1810, aínda que sabemos, pola documentación existente, que en Ons houbo igrexa, polo menos, dende o século XV, que houbo monxes ermitáns, hai a lenda dun posible mosteiro,...., existen piornos, casas, alpendres, muros,...., con pedras moi traballadas que non foron feitas para ocupar ese lugar e que puideron pertencer a edificacións máis importantes,...

Antiga reitoral de Canexol. 1974.

Cando se inician os trámites da fortificación de Ons, 17 de xuño de 1810, xorden conflitos xurídicos debido ao problema da propiedade¹ da Illa. Ao quedar resolto, non exentos de posibles irregularidades e queda clara a propiedade a favor del Marqués de Valladares², os habitantes de Ons dedicábanse á agricultura e, en base a ela, o Marqués monta a súa economía.

Barrio de Canexol. Rectoral e piornos. 2008

Fai un estudo dos terreos e dos seus cultivadores, establece unha renda de pago segundo os ferrados traballados e crea infraestruturas para o seu desenvolvemento.

Entre as diferentes obras que realiza, reconstrúe case por enteira a pequena e ruínosa ermida que se atopaba no barrio de Canexol e, ao pé dela, constrúe unha casa de dous andares, dous enormes piornos e varias casetas para gardar os trebellos de labranza. Non sabemos se, para o Marqués, esta casa tiña un uso exclusivo de dedicación agrícola, xa que outros documentos fan referencia a unha casa no barrio de Caño, a carón da rampla de amarre de barcos, onde pasaba longas tempadas. Do que si hai información é sobre o párroco que, cando se achegaba á Illa, ocupaba varias dependencias da casa

¹ A este respecto, consultar os magníficos traballos de Celestino Pardellas sobre a Propiedade de Ons, nos números: 14 e 15 da revista AUNIOS.

² Celestino Pardellas de Blas. “Ons: Propiedade-Administración-Vecinos. Interpretación dalgúns documentos”. Revista AUNIOS, nº 14, páxs.: 36,37. 2009.

COLABORA
ACTIVIDADES:

Concello de
BUEU

de Canexol; polo tanto, podemos considerar como a primeira Reitoral dos últimos 200 anos, esta casa de dous andares.

A finais do século XIX, o Marqués aluga as construcións que hai en Curro e alí aséntase unha familia de fomentadores

Casa nº 37 do Barrio de Caño. 1978

e monta unha fábrica de salga³. Vai ser nestes intres cando o Marqués, debido ao cambio económico que sofren os veciños de Ons, deixa a dedicación agrícola e, aínda que segue cobrando o arrendo aos illeiros, vaino facer en cartos. Anteriormente facíao en especie, produtos agrícolas, e de aí a necesidade da casa -almacén e os piornos de Canexol.

Cando a fábrica de salga deixa de funcionar, arredor de 1903⁴, quedan a cargo das rendas e da Illa en xeral varios veciños que o Marqués tiña como capataces. Este é o motivo de que, á morte do Marqués, os herdeiros (Fernando Quiñones e Marina Whyte) venden as súas participacións na Illa a Marcial Bernadal (veciño de Ons que facía as veces de capataz) e a Manuel Riobó Guimeráns.

Aínda que nun principio, Marcial Bernadal, cobraba algunhas das rendas en produtos agrícolas, coa montaxe posterior dunha Sociedade Mercantil por parte do Sr. Riobó dedicada á compra-venda de polbo e congro, o cobro facíase en cartos e o uso da casa de Canexol quedou xa establecido como escola na súa parte baixa e vivendas do cura e mestre/a na parte alta.

Sobre o uso como casa parroquial (Reitoral) da casa de Canexol, Margarita Riobó Serván, bisneta de Manuel Riobó, no libro publicado recentemente sobre a Illa de Ons⁵, fai referencia ao contrato de compra-venda das illas, onde unha das cláusulas dicía: "...tanto la casa conocida por el nombre de Almacén, sita en las inmediaciones del puerto de Curro (sic), en la que vive el señor Bernadal con su familia, como la llamada del Marqués, sita en la proximidad de la playa, donde está la Capilla y habita el Capellán..."

Non hai referencias claras posteriores, aínda que si, esa casa foi empregada como escola e vivenda dos mestres e do párroco ata, polo menos o ano 1945.

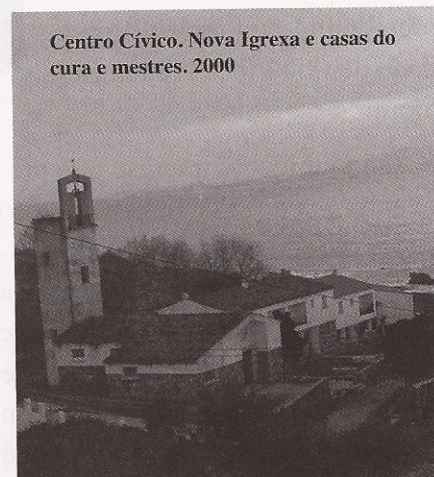
O seu uso como escola e vivenda dos mestres durou ata 1960, aproximadamente. Quedan enormes dúbidas do seu uso como Reitoral, xa que, as visitas dos párrocos a esta Illa da parroquia de Beluso, eran moi escasas, agás excepcións puntuais de máis ou menos longa duración.

Podemos atrevermos a sacar como conclusión do abandono desta casa como Reitoral, á pouca ou nula asistencia relixiosa que se lle prestou á Illa de Ons o que, supoño, provocaría a ocupación total das dúas dependencias da casa polos mestres, que sempre cumpriron coa súa obriga profesional agás temporais e a falla dun barco de pasaxe que provocaba tempadas de ausencia.

Isto puido ser o que trouxo que a partires de 1940 e durante unha chea de anos o párroco, cando se desprazaba a Ons, ocupara a casa nº 37 do barrio de Caño, pasando a partires de 1965, cando o Instituto Nacional de Colonización creou o Centro Cívico en Curro, a habitar unha das dependencias anexas á nova igrexa.

En conclusión e co fin de evitar, como me pediu Tino Pardellas, que haxa malas interpretacións sobre a Reitoral en

Ons, dicir que, segundo a documentación consultada⁶, dende 1820 aprox., a casa parroquial ou Reitoral da Illa de Ons foi a casa nº 78, situada no barrio de Canexol. Que durante os anos que van, sempre aprox., de 1945 a 1965 ocupou a casa nº 37 do barrio de Caño e que, a partires de 1965, a casa Reitoral pasou a ser a anexa á nova igrexa no barrio de Curro.

Centro Cívico. Nova Igrexa e casas do cura e mestres. 2000

³ Solicitud da montaxe que fai Joaquina Gelabert Castellá, viúva de Jose Antonio Villoch Romaní ao concello de Bueu.

⁴ Escritura notarial sobre a herdanza de Joaquina Gelabert.

⁵ Institución Cultural Isleña. Varios autores. "Ons no tempo". Páx. 79. 2010

⁶ A maior parte da documentación consultada pertence a: Documentación do Arquivo Histórico Nacional. Sección Nobreza. Mos - Valladares

AXUDA DE

XUNTA DE GALICIA

CONSELLERÍA DE CULTURA
E DEPORTE

Dirección Xeral de Creación e Difusión Cultural